

МИЛЕНКО ЙЕРГОВИЧ (Miljenko Jergović, Сараево, 1966) е сред най-значимите и най-превеждани писатели от територията на бивша Югославия. Роден и отраснал в Босна и Херцеговина, днес живее и работи в Загреб, поради което бива отнасян както към хърватската, така и към босненската литература. Творчеството му преплита различни балкански наративи и е барометър за славянската чувствителност. Започва авторския си път като поет – първата му стихосбирка е *Обсерватория Варшава* (Opservatorija Varšava, 1988), но продължава в областта на прозата първоначално с разкази и новели, за да разгърне таланта си в романа. Неизчерпаемата му творческа енергия намира най-добър израз в романите му *Орехови двори* (Dvori od oraħa, 2003), *Баща* (Otas, 2010), *Род* (Rod, 2013) и др. В поетиката му критиката често вижда наследената Андричева традиция.

Българският читател познава Миленко Йергович като автор на сборниците с разкази *Сараевско Марлборо* (Sarajevski Marlboro, 1994; ИК „Жанет 45“, 2015, превод: Русанка Ляпова) и *Мама Леоне* (Mama Leone, 1999; *Панорама*, 2012, превод: Жела Георгиева), на новелата *Буик Ривера* (Buick Rivera, 2002; *Панорама*, 2012, превод: Жела Георгиева) и на романа *Орехови двори* (Летера, 2015, превод: Рада Шарланджиева).

Предложеният превод е откъс от романа Род, за който Йергович е удостоен с наградата „Негош“ през 2015 г. В романа писателят възстановява историята на предците си по майчина линия. В ролята на генеалог, търсец отговори за собствените си корени, Йергович преплита фактите с фикцията, историята с избледнелите спомени в търсене на обяснение на въпроса за произхода си. Възстановявайки личната си история, той почита унаследеното минало, за което невинаги има паметник. Сам казва за романа си, че трудно би могло да бъде разбран при последователно четене. Цялостното му съдържание е кодирано и в други произведения на М. Йергович, които разказват за миналото на семейството му и авторовото отношение към него.

Поради краткия обем на поместения тук текст и произтичащата от това риск читателят да не успее да стигне сам до този извод, би било уместно едно разяснение: повествователят участва и в аз-, и в ти-форма едновременно.

НАПРОЛЕТ, КОГАТО ПРОВЕТРЯВАМЕ ГРОБОВЕТЕ

От ранна пролет до първия сняг веднъж месечно се ходеше на гробищата. Автобусът спираше в дъното на улица „Крал Томислав“. До спирката имаше цветарница, от която баба купуваше жълти гробищни цветя, нарциси, понякога и гладиоли. Купуваше и червени рози – те бяха най-скъпи, но само за гроба на дядо и този на Весна. Останалите гробове, които посещаваше, не ѝ бяха толкова важни или пък покойниците в тях, които чакаха своето възкресение, не бяха толкова галантни, за да им се носят червени рози. Освен това в розите имаше нещо малко гротескно и сякаш е невъзпитано да се подаряват на кого да е. Ако остави роза на нечий друг гроб, а не на гроба на покойния си мъж или покойната си внучка, някой би видял това и би могъл да си помисли какво ли не. Например, че е имала нещо общо с въпросния или че ѝ е бил любовник. В съзнанието ѝ Сараево беше такъв град: винаги някой вижда нещо, което не трябва да види, и слухът се разпространява из целия град, разнасят го познати и непознати, така че хората често опознаваха другите чрез слуховете.

Обичаше да я придружаваш на гробищата. Макар че вече не ходехте заедно на театър или до Маркале¹, където е обичай бабата да води внуците си, въпреки че стана напълно самостоятелен и се отдели от нея – подобно на останалите човешки новородени, които се отбиват от майките си – продължаваше да ходиш с нея на гробищата. Ще участваш в този ежемесечен церемониал и като зрелостник, чак до последния ден на ме-

¹ Пазар, който се намира в центъра на Сараево. – Б. пр.

сец юли 1984-та, докато не влезеш в казармата. Не се сещам, а ми се иска да си спомня последния път, когато отидохме заедно до Баре². Сигурно е било през юни, може и през юли, след като училището свърши.

Като се върнеш от казармата, тя вече ще бъде стара.

Или през тези четиринадесет месеца не е имало с кого да ходи на гробищата и се е отказала. По-лесно ѝ беше да каже, че е стара, вместо да обяснява на себе си, че и на дъщеря си, твоята майка, какво всъщност се е случило. Няма смисъл да се обикалят всички тези гробове, ако не те придружава този, на когото можеш да разкажеш историята на всеки един от тях. Или с когото можеш да помълчиш със съзнанието, че една история съществува само ако тук е някой, с когото тя може да се премълчи.

Следващия път ще отидеш на Баре на 8 юни 1986 г., когато погребват баба.

Всяка година през първите дни на месец март, някъде около осми, когато за кратко се вдигаше мъглата над града и се размразяваше земята на сараевските гробища, тя няколко дни по-рано съобщаваше, че ще ходим на гробищата. Това първо ходене беше по-различно и по-сложно от всички останали през годината. Тогава не ходехме с автобус, а по-ръчвахме такси по телефона. Още в петък цветята се купуваха от Маркале и прекарваха нощта във всички вази, които можеха да се намерят въщи. Имаше цветя повече от всякога и от аромата им майка често я болеше глава и получаваше първата си пролетна мигрена, ядосваше се защо цветята за гробищата трябва да се купуват от пазара, и то ден по-рано. Напразни бяха всички обяснения – таксито не може да спре пред цветарския магазин на улица „Крал Томислав“; нямаше смисъл и да се повтаря, че цветя от Баре никога не се купуват, защото в цветарниците на гробищата е безобразно скъпо, и всичко беше напразно, защото от всички тези погребални миризми майка силно я заболяваше главата...

В събота се обличахме дебело, защото дълго щяхме да бъдем на студено. Баба обличаше своя черен вълнен костюм – поради някаква причина всичките ѝ зимни дрехи (винаги) бяха черни: и дебелото ѝ черно палто, купено в Москва, когато през 1970 г. била на гости на сина и снахата, и кожената яка, която слагаше отгоре и която наричахме лисица, макар че всъщност приличаше повече на невестулка. Яката имаше глава на животно с муцуна, две стъклени очи и закопчалка под формата на челюсти, с които яката захапваше опашката, когато баба я слагаше около врата си.

² Централните сараевски гробища. – Б. пр.

Вече е осем и половина, когато баба се обажда за такси и поръчва „едно по-комфортно возило“. Таксиметровите услуги едва прохождат и таксито се чака точно половин час. Тогава пристига черен мерцедес, ретро модел от началото на седемдесетте, а може дори да пристигне твоят най-любим – старият мерцедес, модел „Понтон“. Възможно е да дойде и бяло или бордо „Пежо 404“. Във всеки случай, щом госпожата е поръчала по-комфортно возило, можеше да дойде само някое от тези. Като малко момче, а по-късно и като възрастен човек ще ѝ се възхищаваш, а това възхищение към естествената авторитетност на баба ще предадеш и на сегашния мен – това, което търсеше срещу парите си, това и получаваше – и ти дълго вярваше, че като пораснеш, също ще си изградиш подобен авторитет, и ако хранеше някакви илюзии за пътя си в литературата, те се отнасяха до твоята вяра, че един ден ще можеш да си поръчаш по телефона „едно по-комфортно возило“ и няма да пристигне някоя стара и разнебитена мазда.

Ще трябва да станеш аз, за да започнеш да разбираш как стоят нещата с естествените авторитети. От баща си, моя працядо Карло Стублер, баба е наследила нещо, което в народните песни и приказки, а за съжаление – и в новобосненските кич наративи, се нарича „голямото добрутро“. В нашия език би могло за такова държание все още да се намери синоним, но той няма да бъде точен, няма да покрива напълно това значение и няма да може правилно да опише държанието на Карло Стублер и неговата дъщеря тук, в Сараево, където те дошли като куфераши³ и никога не постигнали нито добро положение, а камо ли богатство, за да се слобият с естественото право на такова държание, така че все пак въпреки боязънта от изхабените думи и пропилените фрази най-добре е да се говори за тях като „голямото добрутро“.

Като дете ти не можеше да го имаш, а аз като същински бездомник не можех да го придобия, защото у нас беше избледняло всичко наше стублеровско. Ние само можехме да записваме истории и спомени за един изчезнал свят и за семейството, чиято история завършва с нас, последните потомци на едно швабско и изселническо семейно разклонение.

Освен наръча цветя на гробищата носехме още кофа за вода, метла, парцали, препарати. Баба сядаше отпред до таксиджията, а аз отзад бивах затрупан с цветята, между коленете си държах големия сак, пълен с почистващи принадлежности.

³ Местно сараевско название за преселниците от Австро-Унгария към Босна и Херцеговина след окупацията през 1878 г.; kuferaši – тези, които носят куфари. – Б. пр.

Пътят до Баре беше кратък, много по-кратък, отколкото в края на осемдесетте, когато за последен път със синия си фолксваген костенурка си пътувал по тези краища. Имаше по-малко автомобили, кварталът на Циглане все още не беше построен или тъкмо започваше да се строи, пусти и широки бяха улиците към гробищата и изхода на града. В началото на март природата в Сараево все още беше мъртва, дърветата без листа, наоколо сивееха ливадите с мъртва трева, докато вие двамата отивахте на важна сезонна мисия.

Както хората рано напролет пътуват, за да отворят и проветрят крайградските си вили, селските къщи, в които ще прекарват уикендите си до късна есен, така и баба през първата събота на март откриваше сезона за посещение на гробищата.

Първо отивахме при дядо, на нашия главен семеен гроб. Макар че гробът на Весна ни беше по път, при него се отбивахме след това. Зимните снегове, смогът, саждите и калта често замърсяваха плочите от черен мрамор – онази, под която лежи дядо, и другата, под която, ако Бог даде и всичко е по реда си, ще легне и баба, така че чистенето и миенето на надгробния камък продължаваше цял час и повече. Баба мете, чисти, лъска, аз ходя за вода. Чешмата е надолу по хълма, зад параклиса, в дълното на католическия парцел, и трябва да се върви дълго. Но нямам нищо против: всякакви неща се случват на гробищата, идват все повече хора, пролетта не е дошла само за нас, има и други, които са дошли да отключат своите гробници, както отключват вилите си, да ги измият и проветрят за идващото дълго лято. Някои от тях – старци и старици – познавам, поздравявам ги, те питат за баба: Баба ти е горе, нали? Госпожа Рейц пристигна ли? Поздрави баба си, наминете на връщане! – докато други знам само по физиономия. Малко са ни непознатите, все пак години наред идваме тук всеки март, малко преди поемата на Елиът, така е от 1973 г., когато тук имахме само могила от пръст, около която баба садеше теменужки, и ще бъде така, докато нашето надземно семейство се грижи за нашето подземно семейство. Всички тук се знаем, усмихваме се един на друг, докато чакаме на опашка за вода, докато купуваме восъчни свещи, които са по-хубави от стеариновите, но бързо изгарят, усмихваме се един на друг, докато извършваме гробищните си ритуали и така обявяваме още една сараевска пролет. Такива пролети няма да имаме още много, но ние не го знаем и не разсъждаваме върху това как гробовете вече са много и как познатият ни свят постепенно се изселва от този град предимно между духовете.

След като е добре измита, почистена и подредена надгробната плоча на дядо – която в нашия разговор е паметник, а само на хартия и в

книгите е надгробен камък, и след като жълтите цветя са разпределени в двете вази, баба ще забодне свещта в специална метална поставка и ще я запали с кибритена клечка. Ако няма вятър, както през март обикновено се случва, свещта спокойно ще изгори докрай, ако полъхва севернякът, пламъкът ще угасне, но свещта ще запали следващият, който се отбие на гроба на дядо.

В седемдесетте сме, всички са още живи и силни – железничари, пчелари, приятели картоиграчи, жените им също са живи – със сноп цветя в ръце и джобове, пълни със свещи. Те знаят къде лежи Франьо, гробът му е на хубаво място, точно до пътя, близо е за всички и като навествяват някого от своите, наминават и при него, забождат по свещичка, а тогава запалват и нашата, която заради вятъра е угаснала.

И така, всяка свещ на нашия паметник накрая изгаря докрай. Палена повече пъти, тази свещ потвърждава, че се сещат за нас, уважавани сме в този град, поменават ни, говорят за нас...

Отдавна нищо не е останало от вярата на баба, нейното безверие е демонстративно и си струва това постоянно да се повтаря. Отрече се от всички католически ритуали, нито Коледа празнува – само толкова, колкото трябва заради семейството и съседите, – но в никакъв случай не би се отрекла от това. Ти не мислиш за това, защото е така, откакто се помниш, цял живот ходиш с нея на гробищата и това ти доставя удоволствие, защото всяко ходене е една голяма история, в която са вплетени няколко малки истории, и никъде другаде не се наслушваш на толкова истории за непознати хора, както като идете на гробищата. Все още не знаеш, че всички гробищни ритуали са свързани с вярата в Бога или че след този живот съществува още нещо, което трябва да се поддържа с пламъка на свещта, с цветя и грижа мраморните плочи над нас винаги да бъдат спретнати и чисти. А когато веднъж го разбереш в края на основното училище или в първите си гимназиални години, няма да го свържеш с нея. Другите ходят на гробищата, защото вярват в Бога, а тя – поради причина, за която ти не разсъждаваш. Ако я беше питал нещо за това, тя нямаше да ти каже истината. Знам какво щеше да каже: гробовете трябва да се пазят, защото такъв е редът! За всичко, което искаше да скрие или премълчи, казваше – такъв е редът!

Когато днес мисля за това, ми се струва, че баба обикаляше нашите гробове и ме водеше със себе си само заради историите, които би разказала, или някои други, които би премълчала, но имаше някого, пред когото да ги премълчи. Разказването в нейния случай заменяше вярата, с думи заместваше изгубената илюзия, разказът беше заместител на религиозността, а в тази история присъстваше все още живият Бог.

Същото, но по още по-интензивен начин се случваше и с нейната дъщеря, моята майка, в последните месеци от живота ѝ. Бог пребивава в разказа и е все още много жив. Може би няма по-жив Бог от онзи, когото те двете усещаха, докато разказваха за онези, които вече не са живи. Той не е в историята, а в усещането, което обзема разказвача, докато разказва вярно и точно и от реалността преминава на другата страна и му се струва, че може да се настани там, в света, в който болката се превръща в едно от хилядите страдания. Докато разказва, ако го прави вярно и точно, човек може ясно да усети как има повече щастие и надежда в тези появили се конкретни човешки страдания, отколкото във всички всекидневни радости.

В това се състоеше тяхното истинско неосъзнато усещане за Бог, с което се потвърждава, че истински атеист може да бъде само някой, който не притежава дарба да разказва или, не дай си боже, няма нищо живо, за което да разказва.

Следва обиколка на останалите гробове.

За да опиша този път, трябва да мина по него още веднъж. Въсщност не мога да го направя, защото ми липсва контекст. Пътят до Баре днес би бил подобен на разходка между руини, разговор с призраци. Това гробище е живият свят и така трябва да остане. В такъв случай решение би била точната схема на гробището, планът на този подземен град, в който биха били описани всички гробове с всички надгробни надписи. Нека чертежът бъде на голям лист бяла опаковъчна хартия, с размер три на четири метра, по който с червен молив ще начертая възможния маршрут за обиколка на гробището, след като е измит, спретнат и накичен надгробният камък на дядо заедно с все още празното гробно място за баба.

Такъв чертеж лесно може да се направи, след като гробището на Баре прецизно се заснеме – така както се заснемат всички по-големи градове за нуждите на сателитните автомобилни навигации. На следващия етап, след описанието на маршрута, планът трябва да се копира в умален вариант, за да може възпроизведен да се побере във вътрешната страна на корицата на бъдещия роман. Обемът на книгата е невъзможно да се предвиди, но вероятно петстотин страници биха били достатъчни, за да може по спомен да се разкажат и документално да се реконструират биографиите на онези, чиито гробове обикаляме с баба всяка първа събота на март. Всяка надгробна плоча би била отделна глава, а свои глави биха имали и гробовете, покрай които години наред минаваме и в които лежат хора, които не познаваме и нямат връзка със семейство Стублер или Рейц, но с чиито истории някак се сродихме.

Уводът на романа би бил пътепис от около тридесет страници, в които се разказват обстоятелствата около купуването на цветята, а след това се описва пътят с такси от върха на Сепетаревац до гробището Баре.

Заклучителната глава би включвала историята за няколко други гроба, които наистина по-рядко, но все пак посещаваме, защото и там баба има своите мъртви, някои забравени братовчеди, приятели и приятелки от младините. Тук някъде си заслужава да се вмъкне и историята за гроба на Зехра, който гледаме отдалеч в едно сараевско мюсюлманско гробище и никога не го доближаваме, защото обичаят не е такъв. Тогава баба винаги повтаря историята за мюсюлманите, които за разлика от нас нямат обичай да ходят по гробовете и да навещават своите мъртви. Това при тях, казва, е почти забранено, за да не се притеснят мъртвите или да не се показва на Бог – в който мюсюлманите вярват, за разлика от нас, за които Бог е само в разказа – мъката по онези, които вече не са на тази земя. Това може да го ядоса, защото ще му покаже, че у нас няма вяра.

Така баба, загледана в килналата се надгробна плоча на Зехра, обясняваше своята теория за исляма. Знаеше много добре, че ти я беше разказвала вече. И ти знаеше, че знае, и затова мълчеше и слушаше. Чакаше историята да стигне до своя стар край.

И днес не знам защо повтаряше тази история и защо хвалеше отношението на мюсюлманите към гробищата и гробовете. Неволно с годините измисляше, описваше и добавяше по нещо към онова, което беше истина. На мюсюлманските гробове не горят свещи, няма цветя, нито жени в черно. Обрасли в трева, някога в Сараево мюсюлманските гробища бяха разположени върху естествена ливада, необработваема земя, която се надвесваше над града – по-стар от всяко гробище и всяка мисъл за него. На тях нямаше надписи на латиница, а само бели орнаменти с арабски букви. Това ѝ харесваше, защото си мислеше, че мюсюлманите имат нещо, с което заменят посещаването на гробовете и разказите за покойниците. Вместо да ги мрази или да ги смята за неверници, което във всяко време би било естествено за представителите на различните вероизповедания и като че ли днес в крайна сметка намери своя правен израз в терора на доминиращото мнозинство над все по-малкото съществуващи малцинства, тя с надежда виждаше изхода в тяхната мюсюлманска вяра. Освен това обичаше Зехра повече от когото и да е друг на света. Ние по рождение бяхме нейна плът и кръв, беше предопределена да бъде наша, но Зехра сама направи своя избор.

Все пак не би трябвало романът да завърши със Зехра. Би изглеждало тенденциозно, неправдоподобно и сантиментално. Нашето настоя-

ще, особено след като премине в миналото и бъде прегазено от историята, често изглежда тенденциозно, неправдоподобно и сантиментално. Затова романът трябва да продължи още малко и да приключи на Баре, в обедните часове, когато такситата на входа на гробището са малко и баба не може да избере някое по-комфортно возило, а сядаме в първия „Фиат 1300“, който ни връща в града. Ръцете ни са отпуснати и свободни, не стискат наръч жълти гробищни цветя, нарциси и гладиоли. Дланите ни треперят след това голямо облекчение.

Превод от хърватски: **Златка Неделчева**
Редактор на превода: **Евелина Грозданова**

*Миленко Йергович (вдясно) заедно с проф. д.ф.н. Светлозар Игов,
Жела Георгиева и Златка Неделчева (вдясно)*